

IM 50, 2019.
IZ MUZEJSKE TEORIJE I PRAKSE
MUSEUM THEORY AND PRACTICE

KRITIČKI OSVRT NA LITERATURU O RELJEFNOJ PALI S PRIKAZOM SVETOGA PAVLA PUSTINJAKA I SVETOGA ANTUNA OPATA IZ NEKADAŠNJE PAVLINSKE CRKVE SVETE MARIJE NA OSPU

RAFAELA TASSOTTI □ [mag.hist.art, Zagreb](mailto:mag.hist.art@zagreb.hr)

¹ Usporediti: Horvat, J. *Kultura Hrvata kroz 1000 godina*. Zagreb: Ante Velzek, 1939., str. 58.

² Isto, str. 440.

³ Usporediti: Wyrubal, Z. *Konzerviranje i restauriranje plastike u Hrvatskoj*. U: *Tkalčićev zbornik: zbornik radova posvećenih sedamdesetogodišnjici Vladimira Tkalčića*, sv. 2. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1958., str. 327.

⁴ „**Antun opat** (lat. *Antonius*). Lik sv. Antuna opata (pustinjaka) vrlo se često javlja na renesansnim slikama. Rođen je u Egiptu (IV. st.) od bogatih kršćanskih roditelja. Nakon njihove smrti, kad je Antunu bilo osamnaest godina, njegov se duh odjednom promijenio, te razdijeli svoje imanje siromasima, uze štap u ruke i pridruži se skupini samotnika u pustinji. Sav je njegov daljnji život bio posvećen odricanju i duhovnom rastu. Dvadeset je godina živio u nekoj rupi pokraj Nila i ondje se trsio da savlada sve tjelesne slabosti i živi samo za Boga. Njegova borba protiv napasti, koje on naziva „demonima“, predmet je mnogih umjetničkih djela. [...] U dobi od devedeset godina pomisli kako nije-dan čovjek nije proveo tolike godine u samoći i odricanju. Nato začuje glas gdje mu govori: „Ima jedan svetiji od tebe jer Pavao Pustinjak služi Bogu u samoći i odricanju već devedeset godina“. Stoga se Antun zaputi tražiti Pavla Pustinjaka. Na svom putu naiđe na mnoga čudovišta i mnoge kušnje. Kentaur i satir pokazaše mu put k svecu, ali mu davao podmetnu zlatnu šipku kako bi ga odvratilo od putovanja. No Antun znakom križa otjera sve napasti, te napokon stigne do pećine gdje je Pavao živio. Kad su se susreli, ispriča mu Pavao kako mu već šezdeset godina neki gavran svaki dan donosi polovinu kruha. Dva starca počeo zajednički živjeti u pustinji, a odsad je gavran svaki dan donosio cio kruh. Nakon Pavlove smrti Antun se vrati u svoje ranije boravište, gdje osta još četrnaest godina, kad ga zateče smrt, u dobi od stotinu i pet godina. Sv. Antun

Najstarije djelo u kojemu se spominje predmet koji je tema ovoga rada jest *Kultura Hrvata kroz 1000 godina* autora Josipa Horvata iz 1939. Premda se u tekstu studije reljefna pala ne spominje, naveden je slikovni primjer uz ovaj opis: „gotički drveni reljef iz stare mrtvačnice u Novome“.¹ Horvat ujedno donosi i prvu pretpostavku o dataciji navodeći 16. st., i to u poglavlju *Popis i opis slika*.²

Gotovo dvadeset godina poslije Zvonimir Wyrubal u članku *Konzerviranje i restauriranje plastike u Hrvatskoj*, objavljenome 1958. u *Tkalčićevu zborniku*, evidentira i gotički drveni reljef Pavla Pustinjaka iz crkve Svete Marije na groblju pod Ospom u Novom Vinodolskom.³ U članku je zapisao kako je Vladimir Tkalčić 1912. konzervirao i restaurirao taj reljef. Kao njegove dimenzije Wyrubal navodi 115 × 60,5 cm, a sastavljen je od tri vertikalno složene daske. Autor članka daje i prvi opis reljefa: na lijevoj je strani prikazan sveti Pavao Pustinjak, a na desnoj sveti Antun Opat. Obojica su u sjedećem položaju, između dvije su simetrično postavljene palme. Iznad krošnje palmi prikazan je gavran koji slijeće te u kljunu donosi kruh.⁴ Navodi se i da je Tkalčić reljef očistio, proveo dezinfekciju, slijepio ga nakon što se zbog vlage bio raspao na tri dijela te ga učvrstio natopivši ga kelnskim tutkalom.⁵ Autor spominje i današnji smještaj reljefa te nečitak natpis. Osim prvoga opsežnijeg opisa, kao prilog je dodana i crno-bijela fotografija drvenog reljefa, a Wyrubal piše kako je na reljefu još vidljiva originalna polikromija.

Radmila Matejčić 1983. u *Vinodolskom zborniku* objavljuje članak naslovljen *Pregled kulturno-povijesnih spomenika Vinodola*.⁶ U njemu popisuje plastičnu dekoraciju u kamenu i drvetu, ali i slikarska djela s područja Vinodola. Među ostalima, bilježi i palu svetoga Pavla i Antuna Pustinjaka iz pavlinske crkve na Ospi. U opisu slike ne spominje vrijeme njezina nastanka već samo smještaj i darovatelja – Dragutina Smokvinu, kanonika i župnika u Novom Vinodolskom – te se osvrće na prvo spominjanje pale u knjizi Josipa Horvata, ali navodi i godinu nove restauracije: 1974., te nove dimenzije: 117 × 61 cm.⁷ Premda R. Matejčić u opisu ne daje dataciju, u tekstu poglavlja navodi da je u 17. st. dograđena kapela s čijega oltara potječe reljefna pala s prikazom dvojice pustinjaka.⁸ Autorica smatra da je reljef rad provincijskog

drvorezbara, koji se za izradu pale koristio grafičkim predloškom, pa su stoga kompozicija i proporcije figura prilično kvalitetno izvedeni.

U povodu 700. obljetnice nastanka *Vinodolskog zakonika*, 1988. godine, objavljena je studija *Prošlost i baština Vinodola*⁹, ujedno i katalog istoimene izložbe održane u Novom Vinodolskom, Rijeci i Zagrebu. Na kraju djela, u *Katalogu*, Marina Bregovac-Pisk donosi fotografiju i kratak opis reljefa. Ponavljaju se osnovni podatci o reljefu, ali autorica donosi detaljniji opis likova kako bi čitatelj, budući da je slika crno-bijela, shvatio koji su dijelovi reljefa polikromirani.¹⁰

Godinu dana nakon izlaska knjige *Prošlost i baština Vinodola* objavljeno je djelo *Kultura pavlina*.¹¹ U njemu se spominje godina rušenja crkve svete Marije na Ospi (1916.),¹² a zabilježen je, dakako, i podatak o reljefu Pavla Pustinjaka s podatcima koji su i do tada bili objavljeni. Iako podatci odgovaraju onima iz dotadašnje literature, navedene su dimenzije drugačije: 177 × 66 cm. Podatak koji do tada nije bio poznat već je prije spomenuti natpis koji u prethodnoj literaturi nije bio iščitavan: „DIVI EREMITA FRATRES PAVLVS ET ANTONIVS/Hospitis onte...“.¹³

Već spomenuta Radmila Matejčić 1991 objavljuje članak *Spomenici kulture na području općine Crikvenica*¹⁴, u kojemu donosi sintetički umjetnički pregled vinodolske županije. Obuhvaća djela od antike do historizma, a posebno se osvrće na najreprezentativnija ostvarenja renesansnoga i baroknog stila. U tom kratkom osvrtu navodi kako je u vinodolskim crkvama malo podataka o plastici, a dotaknula se i pale pustinjaka, za koju piše da je izvedena u duborezu te da potječe s bočnog oltara crkve sv. Marije na Ospi.¹⁵

Zanimljiva je zabilježba pale pustinjaka u katalogu izložbe *Ratkaji Velikotaborski u hrvatskoj povijesti i kulturi: 1502-1793*¹⁶, gdje se u *Kataloškom popisu izložaka*, u sklopu likovnih djela (kategorija portreta), samo se kratko spominje pala svetoga Pavla Pustinjaka i svetoga Antuna Opata, uz osnovne podatke o dataciji, smještaju i dimenzijama. Pala slikovno nije dokumentirana, kao što nije zabilježena ni u tekstu kataloga izložbe.¹⁷

Uz 150. obljetnicu triju muzeja u gradu Zagrebu: Arheološkoga, Povijesnoga i Prirodoslovnoga, nastalih iz jedin-

sl.1. Reljefna pala s prikazom svetoga Pavla Pustinjaka i svetoga Antuna Opata, 16./17. st. polikromirano drvo, 117 x 61 cm
Hrvatski povijesni muzej, Zagreb; izvorno iz crkve svete Marije na Ospu, Novi Vinodolski inv. br. 1896.

smatra se ocem monaštva. Stoga se obično prikazuje s kukuljicom i monaškim habitom. Na lijevoj mu je ramenu modro slovo „T“, izvorno „thetá“, početno slovo grčke riječi *Theós*, što znači „Bog“. Podupire se o štaku, koja označava njegovu duboku starost i nosi zvonice u ruci ili obješeno o štaku. [...] Svinja koja predočuje demone požude i proždrljivosti, često prati sv. Antuna i znak je njegove pobjede nad grijehom. [...] Sv. Antun često u rukama drži ili nogama gazi snop plamenova, što podsjeća na njegovo viđenje paklene vatre koja je u njemu ubila svaku tjelesnu požudu.“ Anđelko Badurina (ur.). *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2006. [1979.], str. 134-135. [Marijan Grgić]; „Pavao Pustinjak, sveti (lat. *Paulus, primus emerita*). Smatra se najstarijim kršćanskim pustinjakom (IV. stoljeće). Kao mladić živio je u gradu Tebi u Egiptu. Za Decijeve progona kršćana potraži zaklon u pustom kraju. Živeći u pećini pokraj nekog izvora sa stablom datulje, on ostade u pustinji devedeset i osam godina. Legenda priča kako mu je sve to vrijeme gavran dolazio i svaki dan donosio pola kruha. Njega je napokon u pustoši pronašao sv. Antun opat i ostao s njime sve do Pavlove smrti. Tada su dva lava pritakla Antunu u pomoć da mu iskopa grob. U renesansnom slikarstvu sv. Pavao pustinjak pojavljuje se kao vrlo star čovjek, s dugom sijedom kosom i bradom, odjeven u palmينو lišće. Osobita oznaka po kojoj se prepoznaje je gavran s hljebom kruha, zatim palmينو stablo i dva lava koja su sv. Antunu pomogla ukopati tijelo Pavla pustinjaka.“ Anđelko Badurina, *nav. dj.*, 2006. [1979], str. 485 [Marijan Grgić].

5 Usporediti: Wýroubal, Z., *nav. dj.*, 1958., str. 327.

6 Usporediti: Matejčić, R. Pregled kulturno-povijesnih spomenika Vinodola. U: *Vinodolski zbornik*. Crikvenica: Tipograf, III/1983., str. 327-358.

7 Usporediti: Matejčić, R., *nav. dj.*, 1983., str. 338-357.

8 Isto, str. 341.

9 Usporediti: Borošak-Marijanović, J. et al. *Prošlost i baština Vinodola*. Zagreb: Povijesni muzej Hrvatske, 1988.

10 „Ispod dviju palmi koje čine lunetu sjede s lijeva sv. Pavao a s desna sv. Antun. Pavao duge smeđe kose, brade i brkova, odjeven u smeđu odjeću od kostrijeti, na krilu drži knjigu. Sv. Antun također smeđe kose i brade, s tonzurom, u redovničkom habitu, s knjigom na krilu. Između njih spušta se gavran s kruhom u kljunu.” Borošak-Marijanović, J. et al., *nav. dj.*, 1988., str. 138. [Marina Bregovac Piskl].

11 Usporediti: Cvitanović, Đ. (ur.). *Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244-1786*. Zagreb: Globus; Muzej za umjetnost i obrt, 1989.

12 Isto, str. 225.

13 Isto, str. 443.

14 Usporediti: Matejčić, R. Spomenici kulture na području općine Crikvenica. U: *Peristil: zbornik radova za povijest umjetnosti*, 34(1)/1991: 127-130.. Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti.

15 Isto., str. 129.

16 Usporediti: Štimac, J. (ur.). *Ratkaji Velikotaborski u brvatskoj povijesti i kulturi: 1502-1793*. Desinić: Društvo Veliki Tabor, 1993.

17 Isto, str. 71.

18 Usporediti: Škiljan, M. (ur.). *Museum 1846-1996*. Zagreb: Hrvatski povijesni muzej, 1996.

19 Isto, str. 48.

20 Usporediti: Pavičić, S. *Sakralno kiparstvo*. Zagreb: Hrvatski povijesni muzej, 2003.

21 Isto, str. 80.

22 Usporediti: Kudiš, N (ur.). *Czriquenicza 1412*. Crikvenica: Muzej grada, 2012.

23 Isto, str. 163.

stvene muzejske ustanove – Narodnog muzeja, održana je izložba na kojoj je predstavljeno četrnaest muzejskih zbirki. Izložbu je pratio katalog *Museum 1846-1996*¹⁸, u kojemu je Snježana Pavičić, u poglavlju *Sakralna zbirka*, obradila i palu pustinjaka. Spominje iste podatke kao i dotadašnja literatura: kratak opis, dataciju, dimenzije i smještaj. Novost je natpis koji autorica prenosi: „Dominus regit me et nihil mihi deest in loco pos(t)(?)”, a koji se nalazi na knjizi smještenoj u krilu svetoga Pavla.¹⁹

Hrvatski je povijesni muzej 1996. objavio knjigu *Sakralno kiparstvo*²⁰, koja je ujedno katalog istoimene izložbe. Autorica tog pregleda baštine smještene u Hrvatskome povijesnom muzeju u Zagrebu jest Snježana Pavičić. Knjiga donosi detaljne fotografije reljefa s prikazom pavlinskih svetaca, ali i rezultate analize strukture drva koja je provedena uoči izložbe. Pavičić navodi da je reljef pustinjaka izrađen od drva koje pripada botaničkom rodu lipe, a druga novost koju autorica objavljuje jest natpis na traci ispod gavrana koji pustinjacima donosi kruh: „Dmns Hoc Prandium Misit” (*Gospodin je poslao ovaj ručak*).²¹ Usto, uz poznate dimenzije pale dodaje i podatak o dubini: 117 × 61 × 3 cm, a ujedno predlaže i širi raspon datacije – 16./17. st., na što je upozorila i Radmila Matejčić još 1983. navodeći da je kapela izgrađena u 17. st.

Posljednja knjiga koja se bavi temom Vinodola i bilježi palu pustinjaka jest katalog izložbe *Czriquenicza 1412*.²² U njemu se ponavljaju podatci iz prijašnje literature, a novost je samo datiranje pale u 17. st. U tekstu o reljefu navodi se detaljan opis polikromije: crna boja gavranova perja, zlatna boja kruha u njegovu kljunu, zelena boja palmine krošnje, inkarnati te bijeli Antunov habit s crnim plaštem.²³

Napomena: Ovaj rad nastao je kao seminarski rad na diplomskoj razini studija povijesti umjetnosti za kolegij *Autopsija, arhiv, atribucija* akad. god. 2017./18. pod mentorstvom dr. sc. Sanje Cvetnić, redovite profesorice.

LITERATURA

1. Badurina, A. (ur.). *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2006. [1979].

2. Borošak-Marijanović, J. et al. *Prošlost i baština Vinodola*. Zagreb: Povijesni muzej Hrvatske, 1988.

3. Cvitanović, Đ. (ur.). *Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244-1786*. Zagreb: Globus; Muzej za umjetnost i obrt, 1989.

4. Horvat, J. *Kultura Hrvata kroz 1000 godina*. Zagreb: Ante Velzek, 1939.

5. Kudiš, N. (ur.). *Czriquenicza 1412: život i umjetnost Vinodola u doba pavlina*. Crikvenica: Muzej grada, 2012.

6. Matejčić, R. Pregled kulturno-povijesnih spomenika Vinodola. U: *Vinodolski zbornik*. Crikvenica: Tipograf, III/1983., str. 327-358.

7. Pavičić, S. *Sakralno kiparstvo*. Zagreb: Hrvatski povijesni muzej, 2003.

8. Škiljan, M. (ur.). *Museum 1846-1996*. Zagreb: Hrvatski povijesni muzej, 1996.

9. Štimac, J. (ur.). *Ratkaji Velikotaborski u brvatskoj povijesti i kulturi: 1502-1793*. Desinić: Društvo Veliki Tabor, 1993.

10. Wyrubal, Z. Konzerviranje i restauriranje plastike u Hrvatskoj. U: *Tkalčičev zbornik: zbornik radova posvećenih sedamdesetogodišnjici Vladimira Tkalčića*, sv. 2. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1958., str. 321-332.

A CRITICAL REVIEW ON THE LITERATURE ABOUT THE RELIEF ALTARPIECE WITH A DEPICTION OF ST PAUL THE HERMIT AND SAINT ANTHONY THE ABBOT FROM THE FORMER PAULIST CHURCH OF ST MARY AT OSAP

The aim of this review article is to systematise all the relevant literature that refers to the altarpiece with a depiction of St Paul the Hermit and St Anthony the Abbot from the Paulist church of St Mary at Osap in chronological order and in this manner to conclude the state of the research into both the ruined church and the relief altarpiece. On the whole, literature containing information comprises catalogues of exhibitions at which the altarpiece of the Hermit was presented to the public; the first mention comes from 1939. All through the literature, the same information is mostly repeated (about the polychrome work, the size, the inscriptions) and a problem about dating is noted (either the 16th or the 17th century), since it is unknown when exactly it was produced.